

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАФЕДРА ІСТОРІЇ І ПРАВА**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для проведення практичних занять та організації самостійної роботи з
дисципліни **«Соціологія девіантної поведінки»**
для студентів спеціальності 054 Соціологія
денної форми навчання

Покровськ-2019

Методичні рекомендації для проведення практичних занять та організації самостійної роботи з дисципліни «Соціологія девіантної поведінки» для студентів спеціальності 054 «Соціологія» денної форми навчання [Електронний ресурс] / уклад. І.О. Дмитрик, О.В. Сервачак. – Покровськ : ДонНТУ, 2019. – 55 с.

Методичні рекомендації містять плани практичних занять, питання для самоконтролю і проблемні питання, творчі завдання для індивідуальної та групової роботи, словник термінів, перелік питань для підсумкового контролю знань, список рекомендованої літератури.

Розраховані на викладачів та студентів спеціальності 054 Соціологія для підготовки до навчальних занять з дисципліни «Соціологія девіантної поведінки».

Укладачі: Дмитрик І.О., к. істор.н, завідувач кафедри історії і права
Сервачак О.В., к.псих.н., доцент кафедри історії і права.

Рецензент:

Відповідальний за випуск:

Затверджено навчально-методичним відділом ДонНТУ,

Протокол № 5 від 17.12 .2019 р.

Розглянуто на засіданні кафедри історії і права,

протокол № 6 від 20 листопада 2019 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Загальні положення.....	5
2. Методичні рекомендації до підготовки і проведення практичних занять.....	7
3. Тематика та структура практичних занять курсу.....	9
4. Організація самостійної роботи студентів.....	39
5. Словник термінів.....	44
6. Перелік питань для підсумкового контролю.....	52
Список рекомендованої літератури.....	54

ВСТУП

Трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасному українському соціумі призводять до соціальної аномії, коли старі цінності й норми перестають відповідати реальним суспільним відносинам, а нові ще не затвердилися. Саме в такий час відбувається заповнення ціннісно-нормативного простору девіантними цінностями, а порушення або ігнорування значною частиною індивідів існуючих норм права та моралі починає сприйматися певною частиною суспільства, як можливий, раціональний стиль життя, асоціальна поведінка набуває масового характеру. Статистика злочинності, наркотизації та алкоголізації, суїцидальної поведінки серед населення України невтішна (154 і 156 місце зі 163 позицій за міжнародним рейтингом найбезпечніших для життя країн під назвою Global Peace Index станом на 2017 і 2016 роки).

Отже, вивчення положень соціологічних шкіл, напрямків, концепцій відносно соціального феномену девіації, причин девіантної поведінки та факторів, що детермінують соціальні відхилення, особливостей окремих видів девіантної поведінки, мотивів девіантної поведінки, типологічних особливостей кримінальної поведінки є важливою складовою підготовки студентів, що навчаються за спеціальністю 054 Соціологія.

Дисципліна спрямована на формування у студентства знань про девіантну поведінку, її види, соціальний контроль та їх дослідження з використанням методології та методів соціології; вмінь оперувати категоріями, термінами, що використовуються у соціології девіантної поведінки, та застосовувати набуті теоретичні соціологічні знання для інтерпретації і пояснення феномену девіації.

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

«Соціологія девіантної поведінки» є спеціальною соціологічною теорією, яка соціологічними методами досліджує сутність соціального явища девіацій — відхилення в діях і поведінці окремих людей та груп. Об'єктом соціології девіантної поведінки є соціальні суб'єкти девіантної поведінки: окремі люди, групи людей та соціальні організації. Предметом вивчення виступають соціологічні концепції, в яких досліджується девіантна поведінка, сутнісні характеристики девіантної поведінки як специфічного виду соціальних відносин.

«Соціологія девіантної поведінки» зосереджує увагу насамперед на розкритті сутності відхилень у поведінці людей на основі комплексно-системного підходу, який включає біологічний, психологічний, соціологічний аспекти. Актуальним є вивчення індивідуальних відхилень, їх взаємозв'язку, комплексного критерію девіацій. Все це дає можливість забезпечити наукову діагностику девіантної поведінки, глибинного розуміння її причин і проявів, допомагає визначити й реалізувати шляхи подолання, попередження девіантної поведінки

Мета дисципліни – надати студентам базові знання в галузі соціології девіантної поведінки, ознайомити з соціологічним уявленням про девіантну поведінку, з основними методами профілактики девіантної поведінки та оволодіння соціологічними методами дослідження девіантних відхилень.

Завдання:

1.Розкрити місце і роль соціології девіантної поведінки в структурі соціологічного знання, специфіку її предмету, понятійно-категоріального апарату та методів.

2.Сформувати уявлення про зміст основних теорій, концепцій, напрямків соціології девіантної поведінки.

3.Сформувати знання про окремі різновиди девіацій, та особливості їх прояву в сучасному українському суспільстві.

4. Розвивати вміння давати характеристику окремих видів девіацій, вміти аналізувати їх причини, особливості прояву в сучасному українському суспільстві.

5. Сформувати поняття про соціальні норми, її функції, зміст, типи і види соціального контролю, основні методи профілактики девіантних відхилень.

6. Ознайомити зі специфікою проведення соціологічних досліджень девіантної поведінки.

Програма навчальної дисципліни «Соціологія девіантної поведінки» побудована з урахуванням вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах. Основними видами навчальних занять є: лекції, практичні заняття та консультації. Оволодіння знаннями, формування практичних вмінь у студентів також відбувається шляхом самостійного вивчення навчальної літератури, в процесі підготовки та складання іспитів, виконання індивідуальних та групових завдань в рамках підготовки та безпосередньо на практичних заняттях.

Методичні рекомендації містять плани практичних занять, питання для самоконтролю і проблемні питання, творчі завдання для індивідуальної та групової роботи, словник термінів, перелік питань для підсумкового контролю знань.

2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття є однією з найважливіших форм навчального заняття. Вони присвячуються основним темам навчальної програми, які визначено в робочій програмі дисципліни.

Практичне заняття, як форма навчального заняття, націлено на:

- закріплення, поглиблення й розширення знань, здобутих студентами на лекціях та в процесі самостійної роботи над літературними джерелами;
- оволодіння категоріями та поняттями дисципліни, методами роботи з науковими текстами, соціологічними дослідженнями, статистичними показниками;
- розвиток критичного мислення, творчого ставлення до реалізації завдань вміння висловлювати та аргументовано захищати самостійні висновки, вести дискусію;
- формування вмінь та навичок практичного застосування теоретичних положень навчальної дисципліни.

Для ефективного проведення практичних занять студенти попередньо ознайомлюються зі змістом певного розділу дисципліни, із теорією обраних для практичного заняття питань, отримують план заняття, контрольні питання для самоаналізу рівня підготовки, проблемні та творчі індивідуальні та групові завдання, націлені на усвідомлення теоретичного матеріалу та опанування практичними навичками роботи з літературними джерелами, їх критичного аналізу та практичного, творчого застосування. Практичне заняття проходить у формі групового обговорення, керованої дискусії, моделювання ситуацій, представлення творчих проектів тощо.

Студенти, готуючись до того чи іншого питання теми практичного заняття повинні пов'язувати матеріал з актуальними соціальними проблемами сучасності, ситуацією в нашій країні. При цьому їм необхідно постійно вдосконалювати навички роботи з літературою, вміння здійснювати

порівняльний аналіз понять, змісту, володіння державною мовою, правильного вживання понять і термінів.

На практичних заняттях студенти повинні засвоїти провідні ідеї дисципліни «Соціологія девіантної поведінки» (зміст понять, класифікації соціальних явищ, тлумачення причинно-наслідкових зв'язків, положення соціальних теорій, шкіл, концепцій), навчитись застосовувати набуті знання, вміння й навички у майбутній практичній діяльності.

3. ТЕМАТИКА ТА СТРУКТУРА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ КУРСУ

Практичне заняття № 1. Теоретичні підходи дослідження девіантної поведінки

Мета: Ознайомлення з основними теоріями, напрямками, концепціями наукових пояснень девіантної поведінки.

План

1. Соціологічні концепції девіантної поведінки: Е. Дюркгейм, Р.Мертон.
2. Концепція диференційованого зв'язку Е. Сатерленда.
3. Теорія ярликування Ф. Танненбаума та Г. Беккера.
4. Теорія стигматизації Е. Гофмана.
5. Культурологічні теорії девіантності.

Методичні рекомендації з підготовки до практичного заняття

Під час вивчення першого питання розглядається соціологічне пояснення сутності девіації. Вперше його запропонував французький соціолог Еміль Дюркгейм, який розробив теорію аномії. Головна думка Е. Дюркгейма зводиться до того, що в основі стабільного функціонування суспільства лежить соціальна солідарність, а усілякі відхилення від неї є соціальною дезорганізацією, яка і є причиною девіантної поведінки. Багато уваги соціолог приділив вивченню такого виду девіантної поведінки, як самогубство.

Теорія аномії одержує подальший розвиток у працях американського соціолога Роберта Мертона. Головною причиною девіації він вважає розрив між цілями суспільства і соціально схвалюваними засобами досягнення цих цілей. Відповідно до цього він розробив класифікацію девіантної поведінки (конформізм, інновація, ритуалізм, рітритизм, повстання або бунтарство). Студенти мають вміти надавати характеристики зазначеним типам поведінкової девіації.

Теорію диференціального зв'язку, що розглядається у другому питанні, сформулював американський учений Едвін Сатерленд (1883-1950) у праці

«Принципи кримінології». Теорія диференційованих асоціацій полягає в тому, що особа засвоює злочинну поведінку не тому, що має до цього схильність, а тому що бачить більше прикладів кримінальної поведінки. Тобто злочинній поведінці вчать у процесі спілкування, здебільшого в групах при цьому багато що залежить від тривалості й інтенсивності контактів. Ця теорія фокусує увагу на тому, як індивіди стають злочинцями, як вони засвоюють не лише способи вчинення злочинів, але й мотиви. Студенти мають не тільки вміти надавати характеристику цій теорії, але й аргументовано окреслювати її обмеження та називати недоліки.

У третьому питанні студенти мають дослідити теорію ярликування, сформульовану американськими вченими Френком Танненбаумом та Говардом Беккером. Ярлик – це оцінка, яку дає суспільство індивіду чи соціальній групі. Необхідно зауважити, що вони діють у двох напрямках: втримують від антисуспільних вчинків, але за умови їх недоречного, надмірного застосування можуть поглиблювати асоціальну поведінку. У межах теорії ярликування йдеться про негативні наслідки цього процесу, в результаті якого змін може зазнавати не тільки ставлення оточуючих до індивіда, але й його уявлення про себе, самооцінка та ідентичність.

Четверте питання присвячене теорії стигматизації, що була розроблена американським соціологом Ервінгом Гофманом. Він ввів у науковий обіг поняття стигма у праці «Стигма: Нотатки про управління зіпсованою ідентичністю» в 1963 році. Вчений виділив 3 принципово різні типи стигм, розмежував індивідів із проявленими та прихованими (латентними) стигмами. З точки зору Е. Гофмана, люди з проявленою стигмою стикаються з проблемами взаємодії у суспільстві. Маючи проявлену стигму, особа чекає на негативні реакції інших. Один з найбільш показових прикладів стигми – СНІД.

П'яте питання практичного заняття вимагає зосередження уваги студентів на культурологічних теоріях девіантності. Культурологічний підхід має багато відгалужень, яких поєднує загальна думка про те, що девіантна поведінка щільно пов'язана з культурними традиціями, колізіями духовної сфери,

субкультурами тощо. Студенти мають вміти виокремлювати із цієї мозаїки конкретні теорії та вміти їх презентувати із залученням емпіричних даних:

- теорія девіантних субкультур зосереджується на тому, що співтовариства девіантів різного профілю здатні утворювати власні культурні простори, де функціонують певні ціннісні системи, власні норми поведінки, аргументація, манера себе поводити й одягатися.
- теорія конфлікту субкультур Т. Селіна, яка виникла на базі спостережень за носіями різних культурних традицій у Н'ю-Йорку, доводить, що існують соціальні кола, які активно відкидають пануючу культуру, вони довільно трактують закони й правила поведінки. Конфлікт субкультур може виражатися у хуліганських діях, вандалізмі тощо.
- на базі культурних розходжень виникають особливо небезпечні види злочинів, як от злочини ненависті (наприклад, на расовому ґрунті) або злочини честі.
- теорію драматизації зла американського соціолога Ф. Танненбаума. Нездоровий інтерес до злочинів й кривавих вбивств, які попадають на передні шпальти газет, у випуски новин по радіо та телебаченню, впливає на індивідуальну свідомість. Певну частку злочинів можна віднести на рахунок намагання повторити почуте чи побачене. ЗМІ також час від часу героїзують ватажків мафії, відомих грабіжників й бандитів.

Запитання для самоконтролю:

1. Порівняйте та оцініть теорію аномії Е. Дюркгейма та Р. Мертон у поясненні причин девіантної поведінки.
2. На яких підставах Е.Дюркгейм визначав злочинність і суїцид як «нормальні явища»?

3. У чому, на Ваш погляд, полягає обмеження біологічного та психологічного підходів при вивченні девіацій. Чи має обмеження соціологічний підхід?

4. Чому Р.Мертон вважав свою теорію девіантності переважно пристосованою до реалій США?

5. Охарактеризуйте постсучасні теорії інтерпретації девіації. В чому полягає їх принципова відмінність від класичних?

6. За якою логікою розвивалася соціологія девіантної поведінки?

7. Опишіть загальні принципи соціологічного підходу до вивчення девіацій.

8. Як пояснюють девіантну поведінку представники культурологічних теорій?

Практичне заняття № 2. Система соціального контролю

Мета: Ознайомлення з видами, типами та формами соціального контролю, засобами його реалізації, а також теоріями пояснення механізмів його дії.

План

1. Поняття соціального контролю і соціальних санкцій.
2. Види, типи та форми соціального контролю.
3. Засоби реалізації соціального контролю.
4. Концепція соціального контролю П.Бергера.

Відповідаючи на перше питання, рекомендується всебічно проаналізувати поняття соціального контролю як механізму самозбереження суспільства. Варто відзначити, що термін «соціальний контроль» ввів до наукового обігу французький соціолог і психолог Г.Тард для позначення засобу повернення злочинця до нормальної, тобто відповідної нормам суспільства поведінки. Пізніше цей термін став використовуватися більш широко у зв'язку з процесами соціалізації особистості. Соціологічні інтерпретації соціального контролю включають як регулювання індивідуальної поведінки через інтерналізацію соціальних норм (саморегуляція), так і регулювання поведінки за допомогою зовнішніх або екстернальних (правових і моральних) соціальних санкцій (нагорода – за відповідність нормам, кара – за відхилення від них). Інтерпретації соціального контролю у низці підходів мають критичне смислове навантаження. Так, наприклад, у феміністській теорії він розглядається як форма домінування в таких соціальних інститутах, як сім'я або капіталістична держава; у теоріях стигматизації характеризується як джерело вторинної девіантності. Отже, студенти мають навести інтерпретації дефініцій «соціальний контроль» і «соціальні санкції» представників сучасних соціологічних теорій та шкіл.

У відповіді на друге питання доцільно акцентувати увагу на різних варіантах класифікації форм соціального контролю (внутрішній та зовнішній, формальний та неформальний і т.д.). Соціальний контроль - це особливий

механізм регуляції поведінки і підтримання суспільного порядку, який дає можливість зберегти традиції, звичаї, норми моралі, відтворити соціальні відносини в межах нормативної системи, прийнятої у суспільстві. Соціальний контроль поділяють на стратегічний і тактичний. Розуміючи, що стратегія передбачає тривалу та далеку перспективу, індивід усвідомлює значимість державних законів, норм поведінки у суспільстві й т. п. і вимушений «робити правильні речі», а тактичний контроль «правильно робити правильні речі». Американський соціолог Р.Парк виділяє три форми соціального контролю: елементарні (в тому числі примусові) санкції; громадська думка; соціальні інститути. Важливо розуміти, що спроба посилення примусового соціального контролю за допомогою більш жорстоких силових заходів стосовно окремих видів правопорушень або специфічних соціальних груп парадоксально веде не до послаблення девіантності, а до її посилення.

У межах вивчення третього питання слід охарактеризувати такі засоби реалізації соціального контролю:

- груповий тиск (неформальний зовнішній контроль, контроль первинної групи);
- примус (формальний зовнішній контроль, контроль вторинної групи);
- соціалізація.

Четверте питання присвячене концепції соціального контролю Пітера Бергера. Цей австрійський і американський соціолог та теолог зауважив, що кожна людина перебуває у центрі розбіжних концентричних кіл, що представляють різні види, типи і форми соціального контролю. Кожне коло (політико-юридичної система; мораль та звичаї; коло контролю із боку професійної системи; соціальне оточення; коло родини та друзів; особисті відносини) – це нова система контролю.

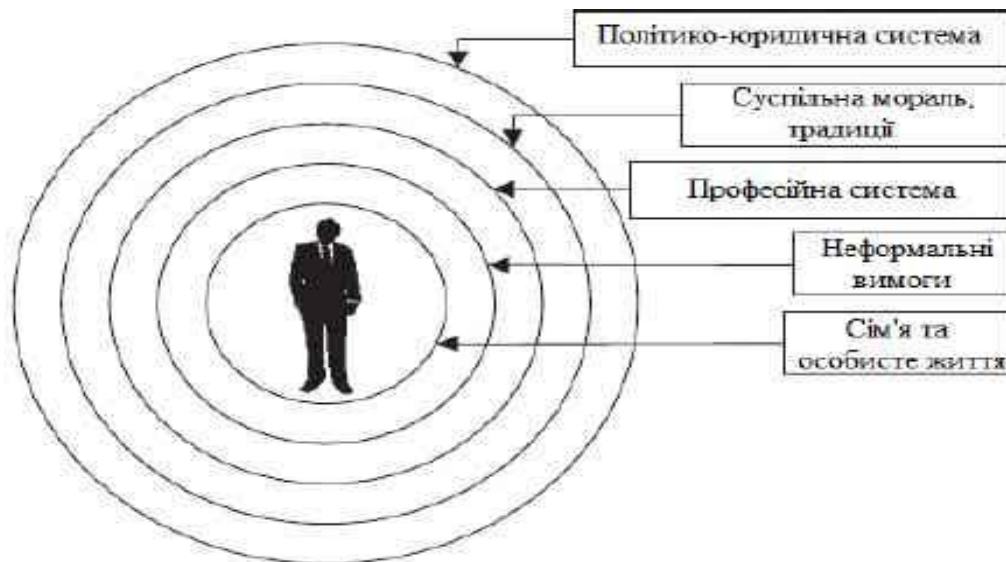

Рис. 1. Сфери соціального контролю за концепцією Пітера Бергера.

Запитання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттю соціального контролю.
2. Яку роль грають санкції в системі соціального контролю?
3. Хто може виступати в ролі суб'єкту соціального контролю?
4. Які функції в плані соціального контролю перебирає на себе держава?
5. Що є витоком неформального контролю?
6. Назвіть основні інструменти неформального контролю.

Практичне заняття № 3. Проблема превенції девіацій

Мета: розглянути можливості попередження девіантної поведінки з боку держави і недержавних структур.

План

1. Поняття профілактики девіантної поведінки. Основні форми профілактичної діяльності.
2. Технології профілактики девіантної поведінки:
 - а) профілактика злочинної поведінки;
 - б) профілактика наркоманії та алкоголізму;
 - в) профілактика проституції;
 - г) профілактика суїцидальної поведінки.

Під час вивчення першого питання важливо визначити поняття превенції девіації. Профілактика негативних суспільних явищ та процесів має сформовані й апробовані форми, методи, завдання і принципи роботи, використання яких забезпечує ефективний процес соціалізації особистості й повернення індивіда до нормального суспільного життя. А використання апробованих та ефективних методик сприятиме попередженню різного роду девіацій та відхилень у поведінці, насамперед, молодих людей.

Завдання і принципи соціальної профілактики полягають у:

- проведенні системних та комплексних заходів з профілактики негативних явищ у суспільстві;
- використанні інноваційних форм соціальної роботи, які здатні ефективно впливати на ціннісні пріоритети підлітків та молоді;
- формуванні позитивної мотивації вчинків, підвищення рівня інформованості молодих людей, їхніх батьків та найближчого оточення.

Друге питання присвячене впровадженню у практику спеціальних технологій профілактики девіантної поведінки, що дає можливість раціонально згуртовувати суспільні сили на боротьбу з різними негативними явищами та процесами, які набули значного поширення. За дослідженнями вчених, основи

девіацій закладаються у дитячому та підлітковому віці й активна роль у цій справі належить середовищу, яке оточує дитину - сім'я, освітній заклад, вулиця, шкільні друзі тощо. Важливу роль у профілактиці девіацій молоді й підлітків відводиться навчальним закладам.

Для раціональної реалізації на практиці різних методик, націлених на профілактику девіантної поведінки у підлітків та юнаків, спеціалісти використовують різного роду вибіркові програми, які спрямовані на дітей «групи ризику» (діагностика чинників та груп ризику; заходи щодо нівелювання дії вчинків). Вибіркові програми мають на меті навчити підлітків здоровому способу життя, дотримуватися певних правил суспільного поводження, регулювати свій емоційний стан, не використовуючи форм саморуйнівної поведінки, формувати життєві навички відносяться:

Також в межах другого питання доцільно розглянути конкретні форми та техніки профілактики особливо небезпечних проявів девіацій - злочинності, наркоманії, алкоголізму, проституції, суїциду.

Боротьба зі злочинністю складається з ієрархічно пов'язаних між собою рівнів. Перший - запобіжний передбачає вплив на динаміку, структуру, детермінанти злочинності й цілому (загальна профілактика). Другий - спеціальне попередження окремих видів злочинів у певних сферах суспільного життя (спеціальна кримінологічна профілактика). Третій - попередження скоєння злочинів окремими особами (індивідуальна профілактика).

В історії боротьби суспільства з алкоголізмом можна визначити два напрями:

- обмеження доступності спиртних напоїв, скорочення їх продажу і виробництва, підвищення цін, каральні заходи у випадку порушення заборон й обмежень;
- поліпшення соціальних та економічних умов життя, зростання загальної культури і духовності, спокійна, зважена інформація про шкodu алкоголю, формування у населення безалкогольних стереотипів поведінки.

Крайнім варіантом першого напрямку була спроба запровадити «сухий закон» на території деяких країн, що не призвело до викоренення алкоголізму, бо наявність спиртних напоїв – не єдина і не головна причина існування цієї девіації.

Профілактична робота, спрямована проти наркотизації, має бути представлена різноманітними заходами, що становлять надання безперервних послуг – від запобігання початку вживання наркотиків до зменшення спричинених ними негативних наслідків для суспільства.

Наслідком проституції є зростання жіночої злочинності, смертності, тяжких невиліковних соматичних і психічних захворювань і самогубств. Довгостроковий наслідок - розмивання генофонду нації. В основі профілактики проституції мають бути загальносоціальні заходи поліпшення умов життя жінок та їх сімей. Одиноким матерям і багатодітним сім'ям слід надавати необхідну матеріальну допомогу. Для дітей, які з різних причин виховуються в інтернаті, має створюватися обстановка, максимально наближена до звичайної (наприклад, сімейні дитячі будинки). Потребує розроблення концепція виховання підростаючого покоління, особливо дівчат. Активними суб'єктами здійснення профілактичних заходів на ранньому етапі є, насамперед, сім'я, навчальні заклади дошкільної та шкільної освіти. Необхідно також удосконалити кримінально-правову боротьбу із секс-бізнесом, який наживається на експлуатації повій. Визнання проституції соціально небезпечною професією вимагає створення систем пропаганди критичного ставлення до неї та соціальної допомоги тим жінкам, хто бажав би порвати з нею. Реалізація цих заходів профілактики проституції має здійснюватись паралельно з кримінологічним впливом на фактори та умови виникнення проституції.

Суїцидна превенція - це превентивна профілактика самогубств, мета якої полягає в інформаційно-пропагандистській роботі з населенням, націленої на попередженні самогубств, здійснення соціально-психологічної допомоги.

Завданням первинної профілактики є:

- навчати та попереджати населення про те, що суїцид може трапитись з кожною людиною;

- інформувати про ознаки самогубств із тим, щоб вчасно побачити та надати допомогу;

- повідомляти про місця і адреси надання такої соціальної допомоги.

Вторинна профілактика - суїцидальна інтервенція, що являє собою допомогу при потенційному суїциді. Її мета спрямована на відвернення акту саморуйнування, самознищення та зберегти життя людині як найвищу суспільну цінність.

Третинна профілактика, яка має назву суїцидальної поственції, застосовує заходи медикаментозної терапії, психологічної адаптації, психотерапії.

Надання допомоги людям, які її потребують, справа складна і багатогранна. Попереджувальна робота наштовхується на цілий ряд проблем: недостатнє фінансування, малоефективність програм і проєктів, кадрові проблеми тощо. Але, незважаючи на проблеми, робота з профілактики девіацій проводиться та вдосконалюється.

Запитання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттю «профілактика» стосовно девіантної поведінки.
2. Проаналізуйте причини і фактори, що впливають на поширення і ріст злочинності в сучасній Україні.
3. Якими, на Ваш погляд, можуть бути профілактичні міри запобігання злочинності?
4. Який зміст вкладається в поняття «первинна» і «вторинна» профілактика наркозалежності?
5. Що повинна зробити держава для попередження алкоголізму серед молоді?
6. Порівняйте український та зарубіжний досвід профілактики проституції.
7. Охарактеризуйте рівні профілактики суїцидальної поведінки.

8. Яким чином можна організувати профілактику різних форм девіантної поведінки в закладах освіти?

Практичне заняття № 4. Методи соціологічного дослідження девіантної поведінки.

Мета: Засвоїти базові принципи емпіричного вивчення девіантної поведінки та особистості девіанта.

План

1. Теоретичні й методологічні основи вивчення девіантної поведінки.
2. Переваги і недоліки кількісних та якісних методів дослідження девіантної поведінки.
3. Психодіагностичні методи дослідження девіантної поведінки.
4. Поширення зразків девіантної поведінки як соціальна епідемія.

У першому питанні слід зауважити, що дослідження девіантної поведінки є науковим вивченням дійсності заради встановлення істини у формі певної суми емпіричних даних або виявлення тих чи інших закономірностей та законів. Об'єктом тут виступають певні категорії або групи людей, що демонструють девіантну поведінку. При постановці завдань вчені керуються правилом актуальності й новизни. Дослідження має бути скероване на реальну соціальну проблему й не повторювати дослідження вже проведені раніше. Отримані дані мають якимось чином вплинути на реальність, наприклад, бути використані правоохоронними органами, урядом, соціальними установами, педагогами тощо. Дослідницька ситуація включає три основні елементи:

- 1) суб'єкт дослідницької діяльності (вчений або колектив дослідників);
- 2) об'єкт дослідження (це те, на що направлена дослідницька діяльність);
- 3) метод дослідження.

Дослідники-девіантологи мають справу з латентними соціальними процесами, як правило, різні соціальні відхилення, факти девіантності приховуються, маскуються, девіанти вдаються до так званої соціальної мімікрії. Це ускладнює дослідницький процес, виникає завдання створити більш «чутливі» й «тонкі» дослідницькі прийоми, аби не пройти повз істини.

Друге питання вимагає розгляду та порівняння методів дослідження девіацій. Соціологічні методи діляться за своїм характером на два основні класи: кількісні і якісні.

При виборі того чи іншого методу необхідно враховувати дослідницьку мету. Кількісні методи передбачають так звану квантифікацію, тобто поділ емпіричного масиву на одиниці спостереження, яким можна присвоїти числові значення. Це дозволяє у подальшому застосовувати математичні методи для аналізу та інтерпретації результатів, використовувати з цією метою сучасну комп'ютерну техніку. Для отримання числових даних сучасні дослідники проводяться масові репрезентативні опитування на основі стандартизованих опитувальників (анкет). Такі опитування можуть бути суцільними або вибірковими.

Якісні методи соціологічного дослідження девіантної поведінки спрямовані на вивчення механізмів розгортання латентних процесів, супутніх факторів, внутрішніх мотивів девіантна. Зазвичай використовуються такі якісні методи як глибинні інтерв'ю та включені спостереження.

При проведенні девіантологічних досліджень добре зарекомендували також такі специфічні методики як

1) картографування (на мапу місцевості, наприклад, карту великого міста наносяться позначення щодо частоти девіантних проявів в певних локаціях;

2) метод контрольної групи (на початку дослідження формуються дві групи респондентів – особи з вираженою девіантною поведінкою і група «нормальних» осіб, як «контрольна група»), що може розкрити відмінності девіантів, їх способу життя від характеристик пересічних мешканців;

3) лонгетюдний метод, що передбачає вивчення певної групи відібраних для експерименту осіб на протязі багатьох років.

Третє питання присвячене особливостям застосування психодіагностичних методів. Студентам необхідно надати загальну характеристику та визначити доцільність застосування методики «Піктограми» А.Лурія, методики ЕРІ (тест Айзенка), численних методів психолого-педагогічної діагностики.

Розгляд четвертого питання потребує вивчення явища соціальної епідемії. Це процес поширення певної моди, форми соціальної поведінки, масового захоплення тощо. Теорія соціальних епідемій сягає класичного етапу соціологічних і кримінологічних теорій. Її засновником можна вважати видатного французького соціолога і кримінолога Г. Тарда. Він запропонував пояснення соціального життя на основі теорії наслідування. На сьогодні спостерігаються епідемічні процеси поширення девіантних форм поведінки. Найбільш показовим є процес розповсюдження моди на вживання нелегальних наркотиків у молодіжному середовищі. В суспільствах відбуваються два епідемічні процеси: поширення епізодичного вживання наркотиків як масове соціальне зараження й епідемія медичного характеру, коли утворилася велика група регулярних споживачів наркотиків (наркомани), що страждають на небезпечне захворювання – наркоманію. Перша епідемія є джерелом підсилення епідемії другого роду.

Запитання для самоконтролю:

1. Що означають поняття «кількісні» і «якісні» методи в соціології?
2. Які переваги і недоліки пов'язані із застосуванням кількісних і якісних соціологічних методів на практиці?
3. З якою метою для вивчення девіантності використовується метод контрольної групи?
4. Які соціальні статистики відображають динаміку різних видів девіантної поведінки?
5. Що означає поняття «соціальна епідемія»?

Практичне заняття № 5. Алкоголізм та наркоманія як соціальні проблеми

Мета: Розгляд алкоголізму як виду девіантної поведінки та його соціологічне пояснення. Розгляд вживання наркотиків як виду девіантної поведінки та його соціологічне пояснення, аналіз показників наркотизації населення України, ефективності превенції наркоманії.

План

1. Показники рівня наркотизму в Україні.
2. Алкогольна ситуація в Україні та за кордоном.
3. Соціальний портрет наркомана та алкоголіка.
4. Соціальні наслідки вживання алкоголю та наркотиків.

В межах вивчення першого питання слід зазначити, що соціологи під наркотизмом розуміють поширеність і характер споживання наркотичних речовин як соціальне явище. Ознаками наркотизму як соціального явища є:

- адиктивна поведінка, що набула масових форм;
- виникнення особливих соціальних груп споживачів адиктивних речовин;
- поширення адиктивної субкультури;
- виникнення специфічних соціальних відносин;
- трансформація соціальної структури під впливом наркотизму.

Проблема поширення наркотиків серед населення є проблемою не лише суспільною, але й науковою. Соціологи, психологи, філософи, медичні працівники, педагоги у свої працях висвітлюють причини наркотизації частини населення, пропонують шляхи їх вирішення. Студенти мають навести статистичні показники наркотизації, визначити тенденції.

Друге питання практичного заняття потребує надання визначення дефініціям «алкоголізм» та «пияцтво». Під пияцтвом розуміється систематичне надмірне вживання алкогольних напоїв, яке знижує рівень соціальної активності особи і негативно впливає на здоров'я людини. Алкоголізм - це вже важке захворювання, яке настає у зв'язку із зловживанням спиртних напоїв і

призводить до порушення норм поведінки в побуті, в суспільстві, у сфері трудової діяльності . Таким чином, пияцтво сприяє розвитку хронічного захворювання - алкоголізму з притаманними йому наркоманічними рисами. До останніх можна віднести психічну та фізичну залежність. Студенти мають володіти даними не тільки щодо рівня вживання алкоголю на душу населення в Україні, але й дотичною інформацією: рівень захворюваності через зловживання алкоголем, рівень злочинності, прояви якої пов'язані з пияцтвом та алкоголізмом тощо.

Необхідно звернути увагу на проблему вимірювання та дослідження алкоголізації населення, трансформацію групи споживачів алкоголю, трансформацію алкогольної мотивації та її генералізацію в молодіжній свідомості.

Розгляд третього питання присвячено конструюванню на основі статистичних показників, медичних та соціальних характеристик соціального портрету наркомана та алкоголіка. Важливо, щоб студенти могли проаналізувати спільні та особливі ознаки уособлень названих девіацій, були здатні пояснити наявні причинно-наслідкові зв'язки, охарактеризувати динаміку змін цих портретів у різні періоди розвитку українського суспільства.

Готуючись до відповіді на четверте питання, необхідно вивчити соціальні наслідки вживання алкоголю та наркотиків.

Тривале зловживання алкоголем збільшує ризик серйозних захворювань:

- серцево-судинні захворювання, інфаркт міокарда й інсульт;
- виразка шлунка, хвороби печінки й цироз печінки;
- рак губ і горла;
- емоційні та психологічні проблеми, депресія;
- ризик захворювання на алкоголізм.

Пияцтво негативно впливає на демографічну ситуацію в країні, на відтворення населення та трудові ресурси. Алкоголізм батьків негативно позначається на фізичному та психічному здоров'ї дітей. Крім того, захворювання батьків призводить до втягування їх дітей до зловживання

алкоголем. У загальній сукупності проблем, що виникають у зв'язку із вживанням алкоголю, важливе місце посідає проблема соціальної, моральної деградації. Моральна деформація особи п'яниці слугує джерелом протиправної поведінки. Алкогольне сп'яніння придушує моральні та психічні регулятори людської поведінки, доволі часто виступають безпосередньою причиною злочину. Стан алкогольного сп'яніння найчастіше стає причиною всіх нещасних випадків на транспорті. Також у сімейно-побутовій сфері однією з найбільш розповсюджених причин, що призводять до вчинення злочину, є пияцтво.

В Україні поки що не вироблена цілеспрямована державна політика профілактики пияцтва та боротьби з алкоголізмом. Активному поширенню пияцтва сприяє реклама алкогольних напоїв у засобах масової інформації, зовнішня реклама.

Наркоманія – це важка хвороба психіки і всього організму, яка без лікування веде до деградації особистості, повної інвалідизації і передчасної смерті. Наркотичні речовини руйнують всі органи, але передусім вони згубно впливають на центральну нервову систему. Небезпека проявів наркоманії (токсикоманії) полягає в тому, що вона дуже швидко і невідворотно руйнує фізичне і моральне здоров'я людини. Смерть здебільшого настає через кілька років (інколи - місяців) інтенсивного вживання засобів, але їй передують повна деградація особи (відмова від соціально корисної праці, психічна нестійкість, порушення у статевій сфері, втрата пам'яті, тероризування рідних і знайомих тощо). Крім того, існує тісний зв'язок між наркоманією і злочинністю, адже наркоманія - одна з найтяжчих складових частин фонових явищ. Взаємозалежність наркоманії і злочинності включає в себе:

- ❖ злочини, вчинені під безпосереднім впливом наркотиків (психотропних речовин) на організм: убивства, тілесні ушкодження, хуліганство;
- ❖ вчинення наркоманами злочинів з метою заволодіння наркотиками і грошима або речами для їх придбання;

- ❖ протиправні дії, пов'язані з виготовленням та збутом наркотиків, найнебезпечніші з яких належать до так званого наркобізнесу і мають ознаки організованої злочинності.

Немедичне вживання наркотиків призводить до численних самогубств, побутового і виробничого травматизму, безпосередніх смертей від надмірності вживаних засобів. Вживання опіатів часто ускладнюється зараженням гепатитом, сифілісом або/та ВІЛ-інфекцією.

Запитання для самоконтролю:

1. Доведіть, що наркотизм є соціальним явищем, який має соціальну обумовленість, наслідки та певну соціальну базу.
2. Основні соціальні причини пияцтва та алкоголізму.
3. Які моделі алкоголізму властиві сучасному українському соціуму?
4. Показники рівня наркотизації в Україні.
5. . Показати шляхи поширення та залучення до наркотиків.
6. Розкрити актуальність проблеми поширення наркотиків.
7. Показати негативний і руйнівний вплив наркотиків на людину.
8. Молодіжне пияцтво та його наслідки.

Практичне заняття № 6. Гендерована девіація.

Проституція як негативне соціальне явище.

Мета: Розгляд проституції як виду девіантної поведінки та її соціологічне пояснення.

План

1. Проституція в Україні: сучасний стан.
2. Соціальні наслідки проституції.
3. Суспільне ставлення до проституції
4. Соціальний контроль проституції та його види.

Розгляд першого питання передбачає залучення статистичних даних, які дозволяють з'ясувати рівень поширеності цієї девіації, соціальний склад учасників, фактори, які є найпоширенішими причинами залучення до занять проституцією певних категорій населення тощо. Складові цього негативного соціального явища необхідно проаналізувати, зачіпаючи суспільний, медичний, морально-психологічний, правовий аспекти, а також дослідити динаміку змін під впливом політичних та економічних трансформацій останніх 30 років. Секс-бізнес, незважаючи на цілий ряд правових перепон, продовжує поширюватися, особливо серед молоді. Сьогодні Україна залишається одним з основних джерел постачання повій у різні країни світу. У пошуках щасливого життя дівчата та жінки від'їжджають закордон, де зростає загроза потрапляння у сексуальне рабство, страждають від фізичного, морального та сексуального насильства.

Відповідаючи на друге питання, слід враховувати, що проституція є одним з найчастіше пов'язаних зі злочинністю фонових явищ. Повій широко використовують як співучасників - злодії, грабіжники, вимагачі, шахраї, саме повії, відвідуючи квартири заможних клієнтів, проводять розвідку для майбутніх крадіжок чи розбійних нападів, просять водіїв підвезти до місця, де на них (водіїв) чекає злочинна засідка. Повії і самі вчиняють чимало злочинів стосовно клієнтів, використовують їх "відключення" в результаті сп'яніння,

застосування клофеліну. Нерідко вони самі стають потерпілими від насильницьких злочинів (їх убивають, вони гинуть під впливом наркотиків та СНІДу).

Проституція підриває підвалини соціальної моралі, руйнує сім'ю, в кінцевому підсумку призводить до деградації людини. Наслідком проституції є зростання жіночої злочинності, смертності, тяжких невиліковних соматичних і психічних захворювань і самогубств.

Як засіб наживи, її широко використовує злочинність, у тому числі й організована. На її основі вона створює цілу систему секс-бізнесу із звідниками, утримувачами домів розпусти, сутенерами, торгівцями "живим товаром", у тому числі з переправленням за межі країни. Найаморальнішим злочином є втягування у проституцію дітей.

Третє питання практичного заняття сконцентроване на громадській думці стосовно вказаної девіації. Проституція має давню історію. У різні часи суспільство неоднаково ставилося до повій – колись позитивно і поблажливо, колись різко негативно. Сьогодні в Україні є різні підходи щодо її подальшої долі. Існують дві протилежні точки зору щодо упорядкування секс-бізнесу. Українське суспільство поділилося на прихильників і противників легалізації проституції. Прибічники узаконення секс-бізнесу стверджують, що це сприятиме посиленню контролю за проститутками і проституцією, станом їх здоров'я, виведе з «тіні» великий за розмірами оборот коштів. Активні супротивники доводять, що ефективного контролю створити буде неможливо, бо сам по собі цей бізнес є кримінальним і будуть створені такі схеми, які допоможуть ухилитися від сплати податків. Створити ефективну систему медичного контролю буде також проблематично. Доречно навести результати останніх замірів громадської думки з питання легалізації проституції та дотичних питань.

В межах вивчення четвертого питання слід охарактеризувати три основні форми державного регулювання проституції:

- прогібіціонізм (заборона);

- регламентація (реєстрація та медичне обстеження);
- аболіціонізм (профілактична, роз'яснювально-виховна робота за відсутності заборон та реєстрацій).

Необхідно розглянути конкретні приклади застосування цих форм контролю в політиці різних країн, визначити їхню ефективність та соціальні наслідки. Як на державу, так і на суспільство покладається відповідальність за організацію профілактичної і попереджувальної роботи як з представницями секс - індустрії, так і з тими, хто регулярно користується їх послугами. Потрібно визнати, що жінки, які змушені продавати власне тіло, потребують допомоги, в тому числі психологів та соціальних працівників, оскільки вийти в нормальному психологічному стані з даного роду занять і повернутися до нормального способу життя доволі важко.

Окремою проблемою, що є викликом для кожної держави, є завдання попередження дитячої проституції та торгівлі людьми.

Запитання для самоконтролю:

1. Визначити актуальність проблеми проституції в сучасній Україні.
2. Проституція як соціальна, економічна та юридична проблема.
3. Основні моделі державного регулювання проституції у світі: модель прогібіціонізму, модель легалізованої проституції, модель обмеженої легалізації.
4. Назвіть соціальні та економічні фактори проституції. Які з них, на Ваш погляд, є вирішальними в сучасній Україні? Доведіть свою думку.
5. Суспільна думка щодо проституції на сучасному етапі.
6. Чи можна знайти ефективний засіб превенції цієї девіації?

Практичне заняття № 7. Насильство в сім'ї як вид девіантної поведінки

Мета: Ознайомлення з насильством в сім'ї як видом девіантної поведінки та основними можливостями попередження цього негативного явища.

План

1. Проблема сімейного насильства в сучасному суспільстві.
2. Типологія насильства в сім'ї.
3. Причини насильства в сім'ї.
4. Державна політика та громадська діяльність, спрямована на протидію домашньому насильству.

Готуючи відповідь на перше питання практичного заняття, необхідно врахувати, що насильство в сім'ї є однією з найпоширеніших форм порушення прав людини. Акти агресії, приниження та жорстокої поведінки зазвичай супроводжують протиправні дії проти когось із членів родини. Подібні дії призводять до розладів здоров'я, травм психосоматичного характеру, соціальної дезорієнтації та відповідних деструкцій у поведінці постраждалої особи, а також впливає на інших членів цієї родини, в тому числі на особу, яка вчиняє насильство. Найчастіше і найбільше потерпають від сімейного насильства жінки, діти та люди похилого віку, хоча саме про останню категорію говорять дуже мало.

Проблема насильства в сім'ї потребує особливої уваги, зважаючи на поширеність цього явища в світі незалежно від рівня соціально-економічного розвитку країни, високий ступінь латентності і вкоріненість через певні культурні стереотипи та практики, а також масштабність і глибину його негативних наслідків. Зокрема, згідно з дослідженнями Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), насильство в сім'ї стає причиною втрати від 5% до 16% здорових років життя жінками репродуктивного віку. Насильство в сім'ї не лише спричиняє величезні економічні збитки, але й призводить до втрати його жертвами свободи самовизначення, гідності, здоров'я та життя. Окрім завдання

фізичних травм, насильство в сім'ї впливає і на психічне здоров'я жертв, заважає їхній самореалізації, навчанню, праці, перешкоджає їм створити сім'ю та забезпечувати потреби дітей. Жертвами насильства в сім'ї стають люди будь-якого віку, статі, рівня освіти та соціального статусу, але найбільш вразливими до насильства в сім'ї є жінки та діти. Так, за оцінками Світового банку від 20% до 50% жінок у різних країнах були жертвами фізичного насильства в сім'ї. Про аналогічну ситуацію говорить і офіційна українська статистика. Дослідження, проведені у різних країнах, свідчать, що 30%-50% дітей в різних країнах вдома стикаються з різними видами фізичних покарань, потерпають від домашнього насильства від 4% до 6% людей літнього віку.

Під час розгляду другого питання слід почати з тлумачення дефініції. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, *насильство* – це навмисне застосування фізичної сили або певних можливостей впливу чи погроза їхнього застосування до особи або до групи осіб, що викликало чи могло викликати фізичні травми від легких до смертельних, психологічні травми, затримки у розвитку або депривацію. Насильством в сім'ї (домашнім насильством) в розумінні світової спільноти є насильство, вчинене інтимним партнером та іншими членами родини (за законодавством ООН також особами, які спільно проживають в одному домогосподарстві, в т.ч. обслуговуючий персонал), що виражається через:

- *фізичне насильство*, а саме: ляпас, побиття, виламування рук, напад із застосуванням холодної зброї, удушення, штовхання, погрози різними об'єктами чи зброєю, вбивство;
- *сексуальне насильство* – фізичний чи психологічний примус до небажаного сексуального акту або примусовий секс з іншими;
- *психологічне насильство*, що передбачає поведінку, спрямовану на залякування чи приниження, і виражається у погрозах (фізичного насильства чи заподіяння будь-якої шкоди, наприклад, знищення речей, покидання сім'ї чи позбавлення батьківських прав),

примусовій ізоляції, стеженні, а також у словесних образах і в постійному приниженні;

- *економічне насильство*, що передбачає позбавлення коштів, потрібних для харчування та задоволення інших базових потреб, обмеження доступу до послуг охорони здоров'я, працевлаштування тощо.

З точки зору українського законодавства насильство в сім'ї - це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Третє питання торкається причин існування такої девіації. Основними причинами насильства в сім'ї є психологічні проблеми агресора, досвід поведінки в родині батьків, психологічна залежність жертви, її фізична слабкість та юридично-правова неграмотність, стереотипи у сімейних відносинах, зокрема деструктивний гендерний стереотип про домінуючу роль чоловіка в сім'ї.

Студентам слід охарактеризувати основні чинники, що призводять до прояву насильства в сім'ї:

- соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві, пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки);
- економічні (матеріальні нестатки, відсутність гідних умов життя поряд із відсутністю умов для працевлаштування, заробляння грошей, економічна залежність, безробіття);
- психологічні (стереотипи поведінки);
- педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової);

– соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);

– правові (ставлення до насильства як до внутрішньо-сімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї як до власності через відсутність правової свідомості);

– політичні (прихильність до гендерних стереотипів, недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності, увага до материнства і дитинства, а не сім'ї в цілому, брак уваги до батьківства, чоловіків);

– соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів, алкоголізм, наркоманія, агресія тощо);

– фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій, прийом збуджувальних ліків, хвороби нервової системи тощо).

В межах розгляду четвертого питання студентам необхідно звернути увагу на останні зміни в українському законодавстві з приводу протидії домашньому насильству, а також охарактеризувати систему органів та організацій, на яких покладено відповідальність за боротьбу з насильством в сім'ї, а саме:

- ✓ спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань протидії насильству в сім'ї, яким було визначено Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту;
- ✓ відповідні підрозділи органів внутрішніх справ;
- ✓ органи опіки і піклування;
- ✓ спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства (кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або в яких існує реальна загроза його вчинення, а також центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї).

Провідну роль у наданні інформації щодо насильства в сім'ї та підтримці жертв насильства відіграють українські та міжнародні неурядові організації, які не лише надають послуги з консультування у кризовій ситуації, але й підтримують заклади, в яких перебувають жінки-жертви насильства в сім'ї протягом певного часу. Однією з найбільш відомих та ефективних є ГО «Ла Страда-Україна», що впроваджує превентивно-освітню діяльність, здійснює моніторинг та адвокацію, проводить інформаційні кампанії та дослідження з тематики запобігання домашньому насильству, торгівлі людьми та гендерної дискримінації, надає допомогу постраждалим. В організації працюють дві всеукраїнські безкоштовні «гарячі лінії» – Національна «гаряча лінія» по запобіганню домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації та Національна дитяча «гаряча лінія», на яких надаються тематичні інформаційні, юридичні та психологічні консультації.

Запитання для самоконтролю:

1. Назвіть основні ознаки домашнього насильства.
2. Назвіть види та ознаки насильства щодо дітей
3. Назвіть наслідки жорстокого поводження з дітьми
4. Охарактеризуйте державні та соціальні стратегії запобігання та протидії насилля в родинях.
5. Які державні та громадські організації, що займаються протидією домашньому насильству, працюють у Вашому місті/області?
6. Який зарубіжний досвід з протидії домашньому насильству є найбільш успішним? Які норми, підходи та конкретні технології з нього можна запозичити?

Практичне заняття № 8. Соціальна творчість як позитивна форма девіантної поведінки.

Мета: Розгляд позитивної девіації на прикладі соціальної творчості, її механізмів та форм.

План

1. Поняття позитивної девіації. Позитивні девіанти як специфічна соціальна група
2. Функціональна роль позитивних девіантів в соціальних системах.
3. Соціальне реагування стосовно позитивних девіантів.
4. Графіті: соціологічне тлумачення.

Перше питання торкається поняття позитивної девіації. Позитивні девіанти не є цілісною групою. Це люди, які суттєво відрізняються від пересічних мешканців, і можуть сприяти змінам у суспільствах. Це дуже різні індивіди, що ведуть не звичний, чудернацький спосіб життя, є так званими «неформалами», але проявляють альтруїзм або відстоюють нові цінності та ідеї. Можна розглянути наступні категорії позитивних девіантів:

✚ *інноватори* у мистецтві, науці, релігії, спорті, філософії. Вони можуть спростовувати усталені теорії або форми мистецтва (видатний іспанський архітектор Антоніо Гауді, засновник в театру «Березіль» Лесь Курбас).

✚ *генії* – люди, що за своїми здібностями та надприродними можливостями значно перевершують професіоналів у певній галузі науки, мистецтва, військової справи тощо. До цієї когорти відносять, наприклад, античного полководця Ганнібала, італійського митця і вченого Леонардо да Вінчі, математика і фізика Ісака Ньютона, віденського композитора Моцарта тощо.

✚ *люди з паранормальними здібностями*. Наприклад, такою особою вважають екстрасенса Вольфа Мессера. Наука ще не розкрила та не підтвердила тайну наднормальних здібностей. Зустрічається чимало шахраїв,

які дурять довірливих громадян і підміняють природний феномен банальними фокусами.

✚ *бунтарі, дисиденти.* Такі особистості можуть засновувати нові напрямки в релігії або мистецтві, бути вождями політичних рухів чи опозиції. Наприклад, німецький монах Лютер на початку XVI ст. кинув виклик католицькій церкві і започаткував потужний протестантський рух.

✚ *альтруїсти.* Видатні подвижники (феномен матері Терези), які ладні жертвувати своїм благополуччям і життям заради користі суспільства та спасінню інших.

✚ *корпоративні позитивні девіанти.* Трудоголіки, видатні менеджери, що змінили світ бізнесу й промисловості (Лі Якокка, Стів Джобс).

Друге питання сконцентовано на з'ясуванні функціональної ролі позитивних девіантів в соціальних системах. Готуючись до відповіді студентам слід звернути увагу на те, що в соціальних системах позитивні девіанти можуть грати роль тих, хто спричиняє зміни, виводять систему з рівноваги та надають новий вектор руху. Також вони можуть демонструвати вищі досягнення, скриті можливості людського тіла й інтелекту, таким чином, стають референтною групою для певного числа пересічних громадян. Позитивні девіанти спричиняють або ініціюють дискусії в суспільстві з різних питань, які є важливими для сьогодення і майбутнього.

Третє питання вимагає характеристики реакції суспільства на діяльність позитивних девіантів. Вона коливається у діапазоні від гострого засудження до захоплення й бажання наслідувати. Показовою є історія довкола італійського вченого-фізика та астронома Галілео Галілея. Трагічною є доля політичних дисидентів за часів тоталітарних і авторитарних режимів. Після падіння цих режимів імена тих, хто постраждав, відстоюючи права народів, свободу, демократію стають певним взірцем для наступних поколінь.

Вивчення четвертого питання практичного заняття необхідно розпочати із загальної характеристики позитивної девіації крізь призму творчості як такої.

Позитивна девіація - це творчий потенціал, сконцентрований в соціальному житті народів і окремих людей.

Творчість проявляє себе по-різному:

- 1) як заперечення старого - відмова від застарілих стандартів, норм, технологій, помилкових рішень і т.п .;
- 2) творення нового, зокрема, науково-технічний прорив в якій-небудь області знань, діяльності. Прикладом впливу технічних проривів на соціальне життя останніх десятиліть є інформаційні технології;
- 3) суміщення заперечення і творення (наприклад, коли замість колишнього "брудного" виробництва створюється нове більш високотехнологічне і екологічно чисте).

В цьому контексті доречно розглянути такий вид творчості як граффіті. Соціологічні дослідження граффіті спрямовані на вивчення соціально-статусних, вікових, гендерних характеристик райтерів, а також особливостей співтовариств авторів граффіті. Цікавими є також праці, присвячені зіставленню граффіті у різних культурах. Дослідники переконані, що граффіті відбивають не тільки індивідуальні особистісні властивості авторів зображень, але й суспільні цінності і відносини, природу суспільства, яке їх продукує, найгостріші соціальні проблеми

Основні мотиви авторів граффіті:

- ❖ затвердження особистісної або групової ідентичності;
- ❖ протест проти соціальних і культурних норм;
- ❖ боротьба, суперництво і символічне насильство;
- ❖ творчість;
- ❖ сексуальні мотиви;
- ❖ розважальні мотиви.

Запитання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттю «соціальна творчість».
2. Охарактеризуйте окремі категорії позитивних девіантів.

3. Як Ви вважаєте, які категорії позитивних девіантів переважають в сучасному українському суспільстві?
4. Якою є сучасна громадська думка з приводу діяльності позитивних девіантів?
5. Ви вважаєте граффіті видом мистецтва чи актом вандалізму?
6. Охарактеризуйте та типологізуйте граффіті у Вашому місті.

4. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Тема 1. Предмет, понятійно-категоріальний апарат соціології девіантної поведінки.

Питання та завдання:

1. Що є об'єктом та предметом соціології девіантної поведінки?
2. Запропонуйте власний підхід до класифікації видів девіантної поведінки.
3. Занотуйте у конспект основні визначення, що стосуються теми.
4. Поясніть логічний та фактичний зв'язок понять. «девіантна поведінка» та «деліквентна поведінка».

Тема 2. Теоретичні підходи дослідження девіантної поведінки.

Питання та завдання:

1. Складіть та зробіть анонс картотеки статей і книг, що стосуються таких рубрик:
 - біологічні кореляти антисоціальної поведінки;
 - особистісно-психологічні детермінанти девіантної поведінки;
 - вплив сім'ї на формуванні девіантної поведінки дитини;
 - ЗМІ у формуванні девіантних форм поведінки;
 - молодіжні неформальні групи як основа формування поведінкових відхилень;
 - соціально-культурне середовище як чинник девіацій.

Тема 3. Соціальні норми як предмет соціологічного аналізу: генеза, структура, функції.

Питання та завдання:

1. Поняття соціальної норми. Типи соціальних норм.
2. Яким чином відбувається інституціоналізація соціальних норм (в контексті культурно-історичного процесу) ?

3. Яка роль неформальний норм в підтримці соціальної стабільності на різних рівнях.

4. Опишіть основні механізми формування моделей [зразків] поведінки.

Тема 4. Система соціального контролю.

Питання та завдання:

1. Які функції виконує система соціального контролю?
2. Що таке "санкції"? Які є типи санкцій?
3. Поясніть різницю між формальними та неформальними санкціями.
4. Назвіть відмінності між репресивними та превентивними санкціями.

Тема 5. Організація системи формального соціального контролю в сучасних державах.

Питання та завдання:

1. Поясніть різницю між способами неформального та формального контролю?
2. Назвіть агентів неформального та формального контролю.
3. Яку роль відіграють соціальні інститути в системі соціального контролю (проілюструйте на конкретних прикладах).
4. Охарактеризуйте механізм дії методів соціального контролю в системі вищої освіти України.

Тема 6. Проблема превенції девіацій.

Питання та завдання:

1. Охарактеризуйте основні напрямки боротьби із соціальними відхиленнями.
2. Охарактеризуйте можливості застосування профілактичних заходів впливу на девіантну поведінку?
3. Якими методами держава та суспільство можуть стримувати девіантну поведінку?

Тема 7. Суб'єкти соціальної профілактики девіантної поведінки.

Питання та завдання:

1. Підготуйте аналітичний огляд сучасної соціологічної наукової літератури, використавши не менше 4-х статей за 2015-2019 рр., з метою надання загальної характеристики та визначення рівня активності, ступеня ефективності суб'єктів соціальної профілактики девіантної поведінки.

Тема 8. Методи соціологічного дослідження девіантної поведінки.

Питання та завдання:

1. Соціологічний аналіз девіантної поведінки: типологізація, причини, наслідки і т.д.
2. Соціальні фактори негативних соціальних відхилень в контексті соціологічних, кримінологічних і психологічних підходів.
3. Вміти пояснити зв'язок між характером правопорушень та злочинів з соціальною структурою.

Тема 9. Девіантність та делінквентність. Злочинність як форма соціальної девіації.

Питання та завдання:

1. Основні види злочинності та їх соціологічний аналіз.
2. Охарактеризуйте особистість злочинця та жертви з точки зору соціологічного підходу.
3. Оцініть роль ЗМК і детективної літератури як ретрансляторів елементів кримінальної субкультури.
4. Проаналізуйте причини і фактори поширення елементів кримінальної субкультури в сучасному українському суспільстві.

Тема 10. Алкоголізм та наркоманія як соціальні проблеми.

Питання та завдання:

1. Проаналізуйте та порівняйте поняття пияцтва та алкоголізму.
2. Підготуйте проект соціального ролика «Руйнівна сила алкоголю».

3. Складіть схему зв'язку вживання наркотиків з іншими видами девіантної поведінки.

4. Підготуйте проект соціального ролику «Наркотик вбиває повільно».

Тема 11. Суїцидальна поведінка як вид девіації.

Питання та завдання:

1. Розкрийте сутність окремих видів саморуйнівної поведінки:

- адиктивна поведінка (харчова залежність, хімічна залежність, зловживання психоактивними речовинами, нехімічні адикції – сексуальні адикції, ігрова, комп'ютерна, Інтернет-залежність та ін.);
- надцінні психологічні захоплення (роботоголізм, гемблінг, «параноя здоров'я», колекціонування, фанатизм релігійний, спортивний, музичний та ін.);
- аутична поведінка (вибір самотності, аскетизму, відлюдництва);
- віктимна поведінка (поведінка жертви);
- діяльність з вираженим ризиком для життя (екстремальні види спорту, істотне перевищення швидкості при їзді на автомобілі, проституція та ін.).

2. Складіть рекомендації для людей, серед близького оточення яких є ті, хто має суїцидальні наміри.

Тема 12. Гендерована девіація. Проституція як негативне соціальне явище.

Питання та завдання:

Практичне заняття 6.

1. Проституція як соціальна, економічна та юридична проблема.

2. Історія проституції як соціального явища; гостинна проституція, релігійна проституція, легалізована проституція.

3. Порівняйте моделі соціального регулювання проституції? В яких країнах діють ці моделі? Дайте оцінку успішності кожної моделі.

4. Назвіть соціальні та економічні фактори проституції, які з них на Ваш погляд є вирішальними в сучасній Україні? Доведіть свою думку.

Тема 13. Маргінальність та девіація.

Питання та завдання:

1. Назвіть соціальні проблеми безпритульності та бродяжництва.
2. Розкрийте причини безпритульності та жебрацтва.
3. Розкрийте соціальні, педагогічні і психологічні чинники дитячої безпритульності.
4. Поясніть зв'язок дитячої безпритульності й бродяжництва з іншими видами відхилень у поведінці дітей та підлітків.

Тема 14. Насильство в сім'ї як вид девіантної поведінки.

Питання та завдання:

1. Види та прояви домашнього насильства.
2. Назвіть види та ознаки насильства щодо дітей
3. Встановіть, які заклади вашого населеного пункту займаються захистом жертв сімейного насилля. Вивчіть зміст їхньої роботи.
4. Підготуйте буклет «Як захистити себе? Хто може допомогти?» з адресами відповідних служб, організацій міста, області, людей, до яких дитина, дорослий можуть звернутися в ситуації домашнього насильства.

Тема 15. Комп'ютерна, інтернет, ігрова залежності як види соціальної девіації.

Питання та завдання:

1. Підготуйте аналітичний огляд сучасної соціологічної наукової літератури, використавши не менше 4-х статей за 2015-2019 рр., з метою надання загальної характеристики та визначення кількісних та якісних характеристик інтернет-залежності та ігрової залежності.

Тема 16. Соціальна творчість як позитивна форма девіантної поведінки.

Питання та завдання:

1. Позитивні і негативні соціальні відхилення: критерії оцінки.
2. Дайте визначення поняттю «соціальна творчість».
3. Визначте рівень розповсюдженості позитивних девіацій в сучасному українському суспільстві.
4. Охарактеризуйте окремі категорії позитивних девіантів.

5. СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Абстинентний синдром - (синдром позбавлення) хворобливий стан, який розвивається у наркоманів при припиненні прийому наркотиків (алкоголю у хворих алкоголізмом).

Агресивна поведінка - ворожі дії, метою яких є нанесення страждань, шкоди іншим; одна з реакцій живої істоти на фрустрацію потреб і конфлікт. За своєю спрямованістю агресивна поведінка може бути: 1) прямим, безпосереднім, тобто спрямованим проти об'єкта - джерела фрустрації; 2) зміщеним, коли індивід, що зазнає фрустрацію, не може направити свою агресивну поведінку безпосередньо проти джерела фрустрації і шукає «козла відпущення».

Агресивність - відносно стійка риса особистості, що характеризує готовність суб'єкта до агресивної поведінки.

Агресія - індивідуальна чи колективна поведінка, дія, спрямована на нанесення фізичної чи психологічної шкоди, збитку або на знищення іншої людини або групи людей.

Адаптація соціальна - (від лат. adaptatio - пристосування) 1) процес активного пристосування індивіда або групи до певних матеріальних умов, нормам, цінностям соціального середовища; 2) взаємодія особистості або соціальної групи із середовищем, що включає засвоєння норм і цінностей цього

середовища в процесі соціалізації, а також зміна, перетворення середовища у відповідність з новими умовами та цілями діяльності.

Акцентуація (від лат. *accentus* - наголос), акцентуація характеру, акцентуація особистості, акцентуовані особистісна риса - знаходиться в межах клінічної норми особливості характеру (в інших джерелах - особистості), при якій окремі його риси надмірно посилені, унаслідок чого виявляється виборча уразливість у відношенні одних психогенних дій при збереженні хорошої стійкості до інших. Акцентуації не є психічними розладами, але по ряду своїх властивостей схожі з розладами особистості, що дозволяє робити припущення про наявність між ними зв'язки.

Акцентуація прихована - звичайні варіанти норми, у звичних умовах виражена слабо або не виявляється.

Акцентуація явна - ступінь акцентуації, що відноситься до крайніх варіантів норми. Характеризується наявністю: 1) постійних рис певного типу характеру; 2) тимчасового порушення адаптації; 3) відхилень у поведінці.

Алкоголізм - (від арабського *al-kuhl* - тонкий порошок) 1) хронічне захворювання, обумовлене систематичним вживанням спиртних напоїв, що проявляються у фізичній і психічній залежності від алкоголю, в психічній і соціальній деградації; 2) соціальна патологія, яка складається в масовому зловживанні алкоголем.

Аномія - (буквально «без норм») 1) стан суспільства, при якому настає дезінтеграція і розпад системи норм, які гарантують громадський порядок (Е.Дюркгейм); 2) психологічний стан, що характеризується почуттям втрати орієнтації в житті, що виникає, коли індивід ставиться перед необхідністю виконання суперечать один одному норм.

Вандалізм - безглузде знищення матеріальних і духовних пам'яток.

Групи ризику - категорії людей, які більше інших схильні вчиняти протиправні вчинки.

Громадська думка - прояв суспільного свідомості, в якому відбивається ставлення (оцінка) великих соціальних груп, народу в цілому до актуальним

явищам, що становлять суспільний інтерес, на основі існуючих суспільних відносин.

Девіантна кар'єра (від лат. deviation – ухилення + via – дорога) – процес, в якому індивід приходить до прийняття девіантного «самоототожнення» і найчастіше до ідентифікації з девіантною субкультурою.

Девіантна субкультура:

1) субкультура, члени якої дотримуються цінностей, котрі істотно відрізняються від цінностей більшості членів суспільства;

2) субкультура, притаманна групам із соціальною відхиленою поведінкою (наркомани, сатаністи тощо).

Девіантність - (від лат. deviate - відхилення) характеристика поведінки, не збігається з соціальними нормами і цінностями, прийнятими в суспільстві. Основні форми девіантної поведінки. - злочинність, алкоголізм, наркоманія, проституція, гомосексуалізм, азартні ігри, психічний розлад, самогубство.

Делінквентність - (від лат deliquens – здійснює проступок) форма поведінки, що відхиляється; правопорушення, тягнуть за собою кримінальне покарання. До делінквентною проступкам відносяться крадіжки, хабарництво, грабежі або вбивства, промислове шпигунство, злом, підпали та ін. протиправні дії.

Депривація - позбавлення або недостатність умов, необхідних для задоволення будь-яких потреб.

Десоціалізація - процес протилежний соціалізації, що позначає втрату індивідом певних соціальних цінностей і норм, що супроводжується відчуженням індивіда від певної групи.

Дидактогенія - моральні і психічні розлади, що виникають в результаті помилок дидактичного та педагогічного впливу.

Економічне насильство в сім'ї – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Заколот, бунт - відмова від цілей і засобів із заміною їх альтернативними цілями і засобами (за Р. Мертоном).

Ідентифікація - (від лат. *identifico* - ототожнюю) впізнання чого-небудь, кого-небудь, встановлення тотожності об'єкта або особистості; уподібнення, ототожнення індивіда з будь-ким або чим-небудь (групою, колективом), що допомагає йому успішно оволодівати різними видами соціальної діяльності, засвоювати свої норми і цінності. **Індиферентність** - особливість характеру, що складається у відсутності інтересу до навколишнього, байдужість, байдужість, пасивності

Інновація - один з типів поведінкових реакцій - прийняття цілей, незадоволення запропонованими засобами (по Р. Мертону).

Інстинкт стадності - схильність людини до солідарності і до створення соціальних груп (по П.А.Кропоткину); схильність людей приєднуватися до соціальним групам, їхнім вождям і наслідувати їх поведінці (по В.Троттеру).

Інституціоналізація - закріплення практики або області суспільних відносин у вигляді закону або соціальної норми, прийнятого порядку. **Інтеріоризація** - (від лат. *internus. interior* - внутрішній).

Моральні норми - текстуально не закріплені, спираються на авторитет суспільної думки, несуть оціночну навантаження і діють через психологічні механізми (борг, совість, честь). Порушення моральних норм спирається на механізм громадського осуду або заохочення. У 90-ті роки виникла можливість в судовому порядку захищати честь і гідність.

Конформність - (від лат. *conformis* - подібний) пристосованість, пасивне прийняття існуючого порядку речей, пануючого думки, некритичне проходження чужим зразкам; тенденція людини змінювати свою поведінку під впливом інших людей таким чином, щоб воно відповідало думок оточуючих, прагнення його пристосувати до їхніх вимог.

Наркотики - групи: похідні конопель (наркотики, виготовлені з конопель); опіумні наркотики (наркотики, виготовлені з маку чи діючі подібним з ними чином); психостимулятори (такі, як кокаїн, ефедрин, фенамін);

галюциногени (синтетичні - ЛСД і природного походження - з грибів); снодійне-седативні препарати («седативні» - заспокійливі).

Наркотизація - медичні наслідки: веде до грубого порушення життєдіяльності організму, порушуються функції всіх систем організму. Ознаки порушення фізичного стану: виснаження організму, підвищення кров'яного тиску, судоми, м'язові болі, запалення вен і ін. Небезпека зараження крові, СНІД, передозування часто ведуть до смертельного результату.

Наркотизації - психологічні наслідки: страхи, занепокоєння, депресія, «ломки» та інші негативні наслідки наркоманії вимотують психіку людини, доводячи його до відчаю. Удавана безвихідь становища штовхає людину на самогубство.

Наркотизації - соціальні втрати: моральна та соціальна деградація особистості, втрата інтересу до всього, що не пов'язано з наркотизацією, конфлікти в сім'ї, на роботі, втрата друзів. З метою добування наркотиків люди скоюють безліч протиправних дій: кримінальні, сексуальні злочину, крадіжки, грабежі, заробляння проституцією, торгівлею наркотиками.

Насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Норми соціальні - (від лат. norma - правило, зразок) зразки, стандарти діяльності, правила поведінки, виконання яких очікується від члена небудь групи або суспільства і підтримується за допомогою санкції.

Пенітенціарна система - (від лат. poenitens - раскаиваюсь) - застережлива злочину, виправна система (тюрми, колонії та ін.).

Первинна девіантність 1) визначається Е. Лемертом як первісний акт девіантної поведінки, який міг би бути помічений або не помічений іншими в залежності від цього стати або не стати об'єктом уваги з боку агентів

формального чи неформального соціального контролю; 2) поведінка, яка порушує суспільні норми, але не тягне за собою покарання.

Поведінка аморальна - тип поведінки, що суперечить прийнятим у даному суспільстві моральним нормам (пияцтво, користолюбство і ін.).

Поведінка антисоціальна - тип поведінки, характеризується запереченням соціальних норм і цінностей, прийнятих у даному суспільстві.

Політичні норми - тісно пов'язані з правовими, моральними нормами, звичаями і традиціями, можуть спиратися на релігійні норми. Вони найбільш динамічні, мінливі, іноді носять тактичний характер.

Правові норми - текстуально закріплені, видаються, можуть бути змінені або скасовані компетентними органами, прагнуть жорстко встановити межі допустимого поведінки. Передбачають санкції за порушення норм.

Превентивний - застережливий, запобіжний; випереджаюче дії супротивної сторони, попереджуючий.

Злочин - суспільно-небезпечне діяння, вчинене навмисно або ненавмисно, за яке законом встановлена кримінальна відповідальність.

Злочинність - соціальне явище, що включає сукупність злочинів, скоєних у даному суспільстві в даний період часу, і характеризується кількісними (динаміка, стан) та якісними (структура, характер) показниками.

Профілактика соціальних відхилень включає систему заходів різного рівня і характеру, спрямованих на їх попередження. Профілактика негативних девіацій повинна мати комплексний характер, що передбачає узгоджені зусилля різних відомств і фахівців - соціологів, юристів, соціальних працівників, лікарів, педагогів, журналістів. Превентивні, що попереджають заходи повинні носити диференційований характер з урахуванням віку, статі, соціального статусу і бути етіологічними, тобто впливати на основні чинники соціального, біологічного, психологічного порядку, що сприяють виникненню деструктивної поведінки. Профілактика соціальних відхилень – первинна носить масовий характер, пов'язана з ліквідацією і пом'якшенням соціальних факторів, що лежать в основі негативних девіацій Профілактика соціальних відхилень -

вторинна - пов'язана з психологічною, педагогічною корекцією виділених «груп ризику» Профілактика соціальних відхилень - третинна - пов'язана з вирішенням проблем девіантної поведінки за допомогою медичних методів.

Психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю.

Регресивна поведінка - форма захисної реакції індивіда при переживанні їм фрустрації, яка складається в заміні значущої для нього складної задачі, рішення якої ускладнено в ситуації, що склалася, на легшу.

Ресоціалізація - 1) вторинна соціалізація, яка відбувається протягом всього життя індивіда у зв'язку з змінами його установок, цілей, норм і цінностей життя; 2) процес пристосування девіантної індивіда до життя без гострих конфліктів

Ритуалізм - тип адаптації (по Р. Мертон), коли індивід відкидає пануючі в даній культурі мети, яких він не може досягти, але схвалює і використовує необхідні інституційні засоби (порядок, система і т.д.). Ритуалісти наполягають на скрупульозному дотриманні встановленого порядку незалежно від того, досягаються при цьому поставлені цілі чи ні.

Ретріатізм - (від англ. retreat - самота, відступ, догляд) - відкидання культурних цілей та інституційних засобів, відхід від реального світу у свій внутрішній, болючий світ; форма девіантної поведінки, яка виникає (по Р. Мертон), коли індивід заперечує як встановлені цілі суспільства, так і легальні засоби їх досягнення. В результаті він самоусувається від суспільства, веде маргінальний образ життя (наркомани, бродяги, алкоголіки).

Санкція - (про лат. sanctio - найсуворіше постанову) - міра позитивного чи негативного впливу.

Санкції моральні - заходи впливу, спрямовані на підтримку етичних цінностей суспільства.

Санкції негативні - заходи впливу, спрямовані на припинення небажаної поведінки.

Санкції неформальні - спонтанні, емоційно забарвлені реакції безпосереднього оточення (друзів, сусідів, родичів) на поведінку індивіда, що відхиляється від соціальних очікувань.

Санкції позитивні - заходи впливу, спрямовані на схвалення суспільством або групою бажаного поведінки.

Санкції соціальні - заходи впливу соціальної групи (спільності, суспільства) на поведінку індивіда, відхиляється як в позитивному, так і в негативному сенсі від соціальних очікувань, норм і цінностей.

Санкції формальні - здійснюються офіційними інститутами, санкціонується суспільством - органами охорони правопорядку, судами, податковими службами, пенітенціарної системою санкції.

Сексуальне насильство в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї.

Стигматизація — упереджене негативне ставлення до людини у зв'язку з наявністю в неї небажаних рис чи ознак.

Суїцид – це свідомий, умисний та швидкий намір позбавити себе життя. При суїциді людина має мету і мотив, який спонукає її до дії. З точки зору соціології – самогубство одна з моделей девіантної поведінки, що є різновидом соціальної патології.

Суїцидальна поведінка – усвідомлення дії, які спрямовані уявленнями про позбавлення себе життя.

Фізичне насильство в сім'ї – умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності.

Фобія - нав'язливе неадекватне переживання страхів конкретного змісту, що охоплюють суб'єкта в певній обстановці і супроводжуються вегетативними дисфункціями (серцебиття, рясний піт і ін).

Фрустрація - (від лат frustratio - невдача) гнітюча тривожність, почуття безвиході, напруженості, пригніченість; психологічний стан, що виникає в ситуації розчарування, нездійснення якої значимої для людини мети, потреби.

6. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Предмет, понятійно-категоріальний апарат соціології девіантної поведінки.
2. Виникнення соціології девіантної поведінки.
3. Фактори виникнення девіантної поведінки.
4. Характерні ознаки девіантної поведінки.
5. Механізми девіантної поведінки.
6. Механізми девіантної поведінки.
7. Теоретичні підходи дослідження девіантної поведінки: біологічний та антропологічний підхід.
8. Теоретичні підходи дослідження девіантної поведінки: психологічний підхід.
9. Соціологічні концепції девіантної поведінки: Е. Дюркгейм, Р.Мертон.
10. Концепція диференційованого зв'язку Е. Сатерленда.
11. Теорія ярликування Ф. Танненбаума та Г. Беккера.
12. Теорія стигматизації Е. Гофмана.
13. Культурологічні теорії девіантності.
14. Соціальні норми як предмет соціологічного аналізу: генеза, структура, функції.
15. Поняття соціального контролю і соціальних санкцій.
16. Види, типи та форми соціального контролю.

17. Засоби реалізації соціального контролю.
18. Концепція соціального контролю П.Бергера.
19. Організація системи формального соціального контролю в сучасних державах.
20. Проблема превенції девіацій
21. Суб'єкти соціальної профілактики девіантної поведінки.
22. Теоретичні й методологічні основи вивчення девіантної поведінки.
23. Переваги і недоліки кількісних та якісних методів дослідження девіантної поведінки.
24. Психодіагностичні методи дослідження девіантної поведінки.
25. Поширення зразків девіантної поведінки як соціальна епідемія.
26. Девіантність та делінквентність. Злочинність як форма соціальної девіації.
27. Алкоголізм як соціальна проблема.
28. Наркоманія як соціальна проблема.
29. Соціальний портрет наркомана та алкоголіка.
30. Суїцидальна поведінка як вид девіації.
31. Превенція суїцидів.
32. Гендерована девіація. Проституція як негативне соціальне явище
33. Соціальний контроль проституції та його види.
34. Маргінальність та девіація.
35. Проблема сімейного насильства в сучасному суспільстві.
36. Типологія насильства в сім'ї.
37. Причини насильства в сім'ї.
38. Державна політика та громадська діяльність, спрямована на протидію домашньому насильству.
39. Комп'ютерна, інтернет, ігрова залежності як види соціальної девіації.
40. Соціальна творчість як позитивна форма девіантної поведінки.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Козирєв, М.П. Соціологія : підручник / М.П. Козирєв ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 655 с.
2. Мінц, М.О. Соціологія девіантної поведінки : навч. посіб. / М.О. Мінц. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 244 с.
3. Сірий, Є.В. Соціологія : загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : навч. посіб. / Є.В. Сірий. – 2-ге вид. – К. : Атіка, 2007. – 480 с.
4. Соціологія девіантної поведінки : навч. посіб. / уклад. І.С. Веред, Ю.В. Кушнір. – Донецьк : КПЦ, 2013. – 192 с.
5. Соціологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ, аспірантів, викладачів / І.З. Танчин. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 351 с.

Додаткова:

1. Гарасимів, Т.З. Девіантна поведінка особистості : філософсько-правовий вимір : монографія / Т.З. Гарасимів ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : [б.в.], 2009. – 524 с.
2. Гіденс, Е. Соціологія / Е. Гіденс ; [пер. В. Шовкун, А. Олійник ; наук. ред. пер. О. Іващенко]. – К. : Основи, 1999. – 726 с.
3. Дюркгейм, Э. Самоубийство : социологический этюд / Э. Дюркгейм ; [пер. с фр. А.Н. Ильинский ; подгот. В.А. Луков]. – СПб. : Союз, 1998. – 496 с.
4. Ківенко, Н.В. Девіантна поведінка : сучасна парадигма / Н.В. Ківенко та ін. – Ірпінь : Акад. держ. податкової служби України, 2002. – 240 с.
5. Лазаренко, В.І. Наркоситуація в Україні та девіантна поведінка молоді : автореф. дис... канд. соціол. наук : 22.00.04 / Лазаренко Вікторія Іванівна ; Харків. Нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2003. – 20 с.
6. Мертон, Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон ; [пер. Е. Н. Егорова и др.]. – М. : АСТ ; Хранитель, 2006. – 874 с.
7. Муринєць, Н.Я. Девіантна поведінка дитини : правовий вимір : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Муринєць Наталія Ярославівна ; Хмельниц. облрада, Хмельниц. ун-т упр. та права. – Хмельницький, 2019. – 20 с.
8. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посіб. для курсантів вищ. навч. закл. МВС України / уклад. А.В. Запорожцев, А.В. Лабунь, Д.Г. Заброра та ін. – Київ, 2012. – 246 с.
9. Проблема насильства в українських сім'ях. Соціологічне опитування / [за

ред. С.О. Павлиш]. – К. ; Запоріжжя : Друкарський світ, 2010. – 52 с.

10. Соловйова, І.І. Девіантність особистості в умовах комп'ютеризації суспільства : соціально-філософський аспект : автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Соловйова Ірина Іванівна ; Південноукр. держ. педагог. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2007. – 19 с.
11. Тарновська, О.С. Девіантна поведінка підлітків і превентивна робота : навч.-метод. посіб. / О.С. Тарновська. – Чернівці : Чернівецьк. Нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2003 . – Ч. 2. – [Б. м.] : [б.в.], 2003. – 72 с.
12. Тарновська, О.С. Девіантна поведінка підлітків і превентивна робота : навч.-метод. посіб. / О.С. Тарновська. – Чернівці : Чернівецьк. Нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2003 . – Ч. 1. – Чернівці : [б.в.], 2003. – 82 с.